

Ane Ringheim Eriksen

Opptalt og solgt. Den økonomiske likvidasjonen av Vestfolds jødiske befolkning*

I oktober og november 1942 ble jødene i Vestfold arrestert, deportert eller drevet på flukt. Mens fylkets jødiske minoritet ble forsøkt utryddet, ble alt de eide, opptalt og solgt. Hva innebar den økonomiske likvidasjonen av Vestfolds jødiske befolkning? Hvem utførte den? Og hvem tjente på den?

Den 3. november 1942 låste revisor Jens Larsen seg inn i butikken Tønsberg Ekvipering. Sammen med butikkekspeditøren begynte han systematisk å telle opp alle bukser, regnjakker, luer, ulltrøyer, slips og dresser. På bakrommet åpnet de pengeskapet og tok ut kontantene, statsobligasjonene og livsforsikringspolisen som lå der. Butikkens innehaver befant seg noen kilometer unna, i den nyopprettede Berg interneringsleir. Han var blitt arrestert én uke tidligere fordi han var jødisk. Nå var butikken hans og alt han eide beslaglagt, og skulle tilfalle det nye nazistiske Norge.

Den 26. oktober 1942 ble jødiske menn over 15 år arrestert. Samme dag vedtok Quisling-regimet *Lov om inndragning av formue tilhørende jøder*. Loven var underskrevet av ministerpresident Vidkun Quisling og NS-statsrådene Albert Viljam Hagelin, Sverre Riisnes og Rolf Jørgen Fuglesang, og i paragraf 1 het det:

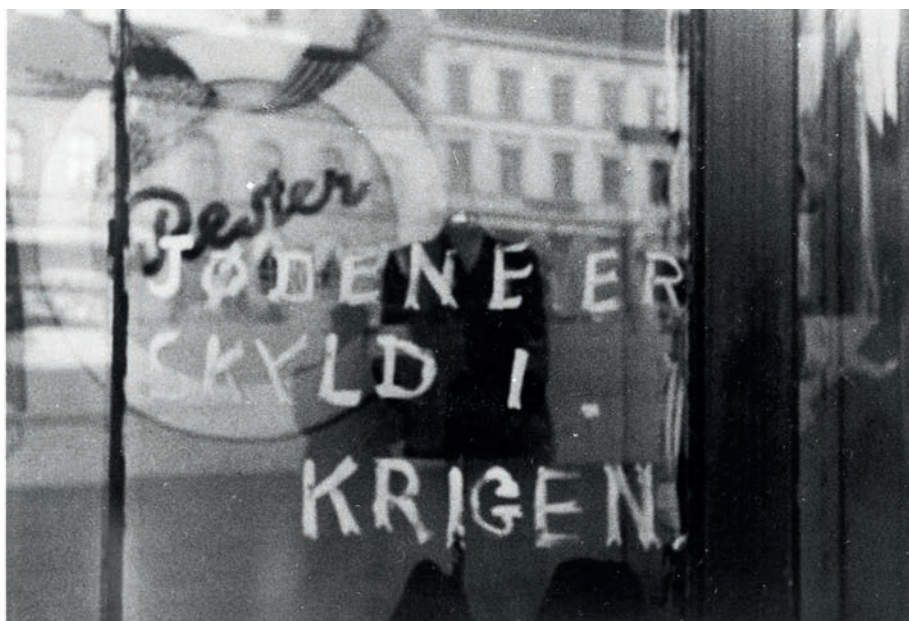
Formue av enhver art som tilhører jøde som er norsk statsborger, eller jøde uten statsborgerrett som oppholder seg her i landet, inndras til fordel for statskassen. Det samme gjelder formue tilhørende jødens ektefelle og barn.¹

I Vestfold var den jødiske minoriteten liten, men synlig. Jødiske familier drev butikker i Larvik, Sandefjord og Tønsberg, og var godt kjent i bybildet. I oktober og november 1942 ble alle arrestert og deportert eller drevet på flukt. Samtidig

● Familien Plesansky ca. 1935. På bildet ser vi Isak, Rosa og barna Bernhard, Sem og Mina. Foreldrene og de to yngste barna ble deportert med «Donau» og drept i Auschwitz 1. desember 1942, mens eldstesønnen Bernhard klarte å flykte og overlevde. Foto utlånt av Jeremy Prydal.

* Artikkelen er fagfellevurdert

Den jødiske forretningen Dressmagasinet i Larvik ble de første krigsårene utsatt for hærverk og antijødiske slagord. Foto: Per Nyhus' fotosamling / Larvik Museum.

ble de fratatt all eiendom og alle eiendeler. Hvem var hovedaktørene i arbeidet med å likvidere boene til Vestfolds jødiske befolkning, og hvordan jobbet de? Og hvem var det som beriket seg på de jødiske familienes bekostning?

Lenge et lite utforsket område

Det fantes lite stoff om dette emnet i Norge før journalisten Bjørn Westlie i 1995 skrev en artikkel i *Dagens næringsliv* med tittelen «Nordmenn ranet de norske jødene».² Da foregikk det allerede en debatt i flere europeiske land. 50-årsmarkeringen for slutten av andre verdenskrig var en god anledning for flere land til å innrømme at egne landsmenn hadde deltatt i krigens grusomheter. Ansvar for den økonomiske utnyttelsen av ofrene som ble sendt i konsentrasjonsleirene, ble en viktig del av denne diskusjonen.³

Bjørn Westlies artikkel skapte oppmerksomhet og debatt, og Justisdepartementet opprettet i 1996 Skarpnes-utvalget, et offentlig utvalg som skulle kartlegge hva som hadde skjedd med jødene eiendeler i Norge under krigen og i oppgjøret etter krigen.

Historiker Bjarte Bruland, som var medlem av Skarpnes-utvalget, har vært en av de viktigste bidragsyterne til å løfte denne saken fram i offentligheten. I sin bok *Holocaust i Norge*, som ble utgitt i 2017, redegjør han grundig for *Lov om inndragning av formue som tilhører jøder*, for tyskernes og Likvidasjonsstyrets virksomhet under krigen, og for de rammene likvidasjonen skjedde innenfor.⁴

Likvidasjonsstyret og dets virksomhet er også grundig behandlet i Stine Eriksen Mangsets masteroppgave fra 2015.⁵

For tiden pågår det et større forskningsprosjekt ved HL-senteret, der historiker Synne Corell er engasjert for å forske på den økonomiske likvidasjonen av norske jøders formuer.⁶ Den økonomiske likvidasjonen av jødene i Vestfold er et av temaene i Thomas Nilsens bok *Familiene som forsvant*.⁷ Den såkalte Kjølner-Plesansky-saken, som har sitt utgangspunkt i Tønsberg, fikk dessuten stor oppmerksomhet etter Bjørn Westlies tidligere omtalte artikkel i Dagens Næringsliv. Saken har senere også vært behandlet i flere artikler i Dagbladet.⁸

Vinklingen i denne artikkelen vil være på gjerningsmennene – i prosessen med å likvidere de jødiske boene i Vestfold. Jeg vil se på hvem som utførte arbeidet med å gjøre opp de jødiske boene, hvordan de jobbet, og hvem som tjente på dette. Kildematerialet stammer i hovedsak fra arkivet etter Tilbakeføringskontoret for inndratte formuer, både fra mapper knyttet til jødiske familier fra Vestfold, og mapper etter Kaare Stang, som var bobestyrer for de fleste jødiske boene i fylket. Dessuten har jeg brukt landssviksakene mot noen av de involverte.

Det er noen utfordringer med å bruke landssviksaker som historisk kilde. En landssviksak består av kilder fra okkupasjonsårene som ble samlet inn og lagt fram som bevis i saken, og den tiltaltes egne politiforklaringer fra årene etter krigen. Der man bruker den siktedes egne politiforklaringer, vil man måtte ha i tankene at den tiltalte i disse forklaringene vil ha hatt en egeninteresse av å tone

I den nyopprettede Berg interneringsleir ble de jødiske fangene avhørt om sine økonomiske verdier, og det ble gjort beslag av verdisakene deres. Foto utlånt av Interessegruppa for Berg / Vestfoldarkivet.

ned eller benekte handlinger som ble ansett å være straffbare eller kunne virke straffeskjerpende.

Heller ikke kildene fra okkupasjonsårene kan tas i bruk uten reservasjoner. Disse dokumentene er i saken tatt ut av sin opprinnelige kontekst, og de er samlet inn med et mål om å få personen dømt for landssvik.

Det er også utfordringer knyttet til kildematerialet fra Likvidasjonsstyret og Tilbakeføringskontoret. Dette materialet er i mange tilfeller så fragmentert at det kan være vanskelig å få kartlagt hvilken sammenheng kildene i utgangspunktet inngikk i.

Kartleggingen av eiendeler og formue på Berg

Søndag formiddag 25. oktober 1942 sendte statspolitisjef Karl Alfred Martinsen et kodet iltelegram til underordnede politimyndigheter om at alle jødiske menn over 15 år skulle arresteres.⁹ I Vestfold var ordren at de arresterte skulle bringes til Berg interneringsleir.¹⁰

De fleste jødiske mennene fra Vestfold ble arrestert tidlig om morgenen 26. oktober. Herman Sachnowitz ble arrestert på gården Gjein i Stokke sammen med faren og fire brødre. De ble vekket klokka halv fem om morgenen, da lensmann Gran og flere andre politifolk dundret på døra. De seks mennene i Sachnowitz-familien ble fraktet i bil til Berg interneringsleir, og var den første jødiske familien som kom dit.¹¹ Senere på dagen kom det flere jødiske menn fra Vestfold, Hurumlandet og Drammensområdet til leiren.¹²

Under arrestasjonen skulle det fylles ut et tre siders beslagsskjema. De som ble arrestert, måtte gi opplysninger om statsborgerskap, formue, løsøre, eventuelle biler, verdipapirer, kontanter, lomme- og armbåndsur samt bankbokser til politimennene som foretok de enkelte pågripelsene.¹³ Det ser ut til å variere når disse beslagsskjemaene ble utfylt. Noen ble avhørt allerede under arrestasjonen, noen ble avhørt mens de oppholdt seg i Bredtveit fengsel, og svært mange ble avhørt 3. og 4. november på Berg. De jødiske mennene som ble arrestert i Vestfold, ble avhørt på Berg. Det ser ut til å ha vært polititjenestemann G. Rosenlund som foretok disse avhørene, etter som langt de fleste beslagsskjemaene som ble utfylt på Berg, bærer hans signatur.¹⁴

Politiet gikk grundig til verks, og de jødiske fangene ble avhørt om sine økonomiske verdier. Alle de seks arresterte mennene i Sachnowitz-familien fra Larvik ble avhørt, og måtte opplyse om sine eiendeler. Den 3. november 1942 ble Elias Sachnowitz, som eide butikker i både Larvik og Tønsberg, avhørt. I skjemaet, som Elias selv undertegnet, opplyste han at han var eier av et hus i Sveins gate i Larvik. Huset hadde riktignok vært beslaglagt av tyskerne siden mars 1942, men

sto fortsatt i Elias Sachnowitz' navn. Videre måtte han opplyse om at han eide en bil som sto parkert på Gjein gård i Stokke, at han eide aksjer i Larvik-Frederikhavns-fergen, og at han hadde to livspoliser i sitt navn. Nøklerne til forretningene, til kontorer og til pengeskap, fortalte han at «beror hos bestyrerinnen som driver forretningen». Armbåndsuret hans ble beslaglagt, sammen med 10 kroner og 30 øre i kontanter.¹⁵

Seksten år gamle Emil Georg Koklin fra Tønsberg måtte gjennom den samme prosessen. Koklin jobbet som maskinaspirant på Kaldnes mekaniske verksted og hadde ingen store økonomiske verdier. Han hadde et armbåndsur, en bankbok med beløpet 1,95 kroner samt 21,80 kroner i kontanter. I tillegg ble han fratatt nøkkelen han hadde til familiens leilighet.¹⁶

Også for 81 år gamle Markus Jaffe fra Tønsberg ble det fylt ut et beslagsskjema. Sammen med Jaffes arrestasjonspapirer ligger det et brev fra Vestfold Fylkessykehus. På arrestasjonsdagen 26. oktober forsøkte overlege Anton Jervell å forhindre arrestasjon og leiropphold for den eldre mannen. Han skriver: «Marcus Jaffe, f. 12/12.-1861, lå i Vestfold Fylkessykehus med.avd. fra 1/5 til 11/5-1942 for lungebetennelse og bronchit. En må anta at et fengselsopphold for den 81 år gamle mannen vil bety en alvorlig fare for hans liv.»¹⁷ Jaffes alder og helsetilstand ble imidlertid ikke tatt hensyn til. I beslagsskjemaet kommer det fram at han ble fratatt 400 kroner som han oppbevarte i leiligheten sin.¹⁸ En måned senere ble han deportert til Auschwitz.

Alle fangene på Berg ble fratatt det de hadde på seg av verdisaker. I et brev til politimesteren i Tønsberg fra Statspolitiet datert 29. oktober 1942 var det gitt beskjed om at lomme- og armbåndsur og alt av gull, sølv eller smykkegenstander som hadde tilhørt jøder, skulle sendes til Statspolitiet i Oslo.¹⁹ Beslagsskjemaene viser at denne ordren ble fulgt, og på Berg ble fangene fratatt det de hadde på seg av verdisaker. Herman Sachnowitz fra Larvik ble fratatt et halvlodd i pengelotteriet, og Abel Lahn fra Sandefjord ble fratatt en blyant, en fyllepenn og et gullur med kjede.²⁰

Elias Sachnowitz eide butikkene Ekko i Tønsberg og i Larvik. Han døde i Auschwitz i februar 1943. Foto: J.E. Ludwigsen / Larvik Museum.

Historikeren Bjarte Bruland har undersøkt instruksene som ble gitt om hva som skulle skje med gjenstandene som ble inndratt. I et brev fra ministerpresident Vidkun Quisling til statspolitisjef Karl A. Martinsen går det fram at jødernes lomme- og armbåndsur skulle overdras til den tyske hæren «for krigsøymed» og overleveres det tyske sikkerhetspolitiet. Dessuten skulle gull-, sølv- og smykesaker stilles til disposisjon for den tyske regjering som «bidrag til dekning av krigsutgiftene».²¹ Mange av gjenstandene som ble beslaglagt på Berg, havnet dermed trolig i tyske hender.

Opprettelsen av Likvidasjonsstyret

Etter at de mannlige jødene var arrestert, startet arbeidet med å avvikle all jødisk eiendom, alle eiendeler og formuer. Dette var en omfattende oppgave, og det ble bygget opp et administrasjonsapparat som skulle håndtere den. I en forordning fra Finansdepartementet av 20. november 1942 het det:

Til å forestå forvaltningen av formue som tilhører jøder av 26. oktober 1942 opprettes et likvidasjonsstyre som får navnet «Likvidasjonsstyret for de inndratte jødiske formuer» Det er direkte underlagt Finansministeren og består av en leder (likvidator) og to rådgivere. [...] Til å forestå avviklingen av de boer som inndras, oppnevner Likvidasjonsstyret bobestyrere som står ansvarlige overfor dette. Disse bør fortrinnsvis [sic] ha juridisk utdannelse.²²

I tiden som fulgte, ble det utnevnt 63 bobestyrere som skulle gjøre opp de jødiske boene. Blant dem var det seks lensmenn, 24 advokater, en del med tittelen cand. jur., og dessuten en sorenskriver, en bokhandler og en trykningssjef.²³

Historiker Stine Eriksen Mangset kommer i sin masteroppgave om Likvidasjonsstyret inn på hvorvidt det var mulig for en bobestyrer å si nei til oppdraget. Hun fant noen eksempler på dette. Først og fremst forklarte de avslaget med at de hadde for mye å gjøre, men det finnes også et eksempel på en bobestyrer som takket nei fordi han ikke ønsket belastningen med å bestyre beslaglagte bo. Mangset kunne ikke finne at dette fikk konsekvenser for vedkommende.²⁴

Lederen for Likvidasjonsstyret var Egil Reichborn-Kjennerud. Han var høyesterettsadvokat, og hadde fra slutten av 1940 hatt funksjonen som idrettsfører med ansvar for å nazifisere idretten. Gjennom NS-idretten, og gjennom sitt medlemskap i NS-medlemmenes juristgruppe, traff han mange av dem som senere ble funksjonærer og bobestyrere i Likvidasjonsstyrets tjeneste.²⁵ Kanskje møtte han også Kaare Stang i denne juristgruppa? I november eller

desember 1942 ble i alle fall advokat Kaare Stang, bosatt i Tønsberg, utpekt til bobestyrer for alle de jødiske boene i Vestfold.

Bobestyrer Kaare Stang

Kaare Stang ble i 1894 født inn i en innflytelsesrik familie med sterke politiske og militære tradisjoner. Bestefaren hans, Jacob Stang, ble i 1884 medlem av Johan Sverdrups regjering. I perioden 1884–89 var han både innenriksminister, justisminister og norsk statsminister i Stockholm.²⁶ Kaare Stangs bestemor, Anna Stang, var leder av Norges Kvinnesaksforening fra 1885.²⁷

Kaare Stangs far, Georg Stang, gjorde rask militær karriere. Han fullførte både Krigsskolen og Den militære høyskole med svært gode resultater. I 1898 var han norsk krigsstipendiat på Cuba under den spansk-amerikanske krig, og da han kom hjem derfra, ble han medlem av befestningskomiteen som skulle planlegge forsvaret av Østlandet. I år 1900 ble han utnevnt til forsvarsminister i Johannes Steens andre regjering.²⁸

Som barn flyttet Kaare Stang mellom Oslo, morens familiegård i Trondheim og Drøbak. Han fulgte i sin fars militære fotspor og meldte seg som 18-åring som aspirant på Krigsskolen. Der gikk han ett år, før han innledet juridiske studier ved Universitetet i Oslo. I 1917 tok han juridisk embetseksamen. Han arbeidet som fullmektig hos Byfogden i Oslo, hos Fylkesmannen i Oslo, og var sorenskriverfullmektig på Senja, før han i 1923 startet sin egen sakførerpraksis i Brevik. Her giftet han seg med kjøpmannsdatter Borghild Knudsen og fikk tre barn med henne.²⁹

I en levnetsbeskrivelse fra 1942 fortalte Stang at han i Brevik hadde tatt del i det kommunale arbeidet, og at han i to perioder var medlem av bystyret. Han meldte seg inn i NS allerede da partiet ble grunnlagt i 1933, og deltok aktivt ved valgene i 1933 og 1936.³⁰

I 1939 ble Finland angrepet av Sovjetunionen, og Stang var en av nordmennene som frivillig meldte seg til å kjempe på finsk side. Han kom imidlertid aldri i aktiv kamp, og var tilbake i Norge ved krigsutbruddet 9. april 1940. Kaare Stang deltok i kampen mot tyskerne, og var med i noen trefninger syd for Kongsvinger. Han

Side fra Kaare Stangs partibok i Nasjonal Samling. Foto: Fra L-sak mot Kaare Stang / Riksarkivet.

vendte tilbake til Brevik da kampene var over.³¹ Her meldte han seg snart til tjeneste for de nye makthaverne.

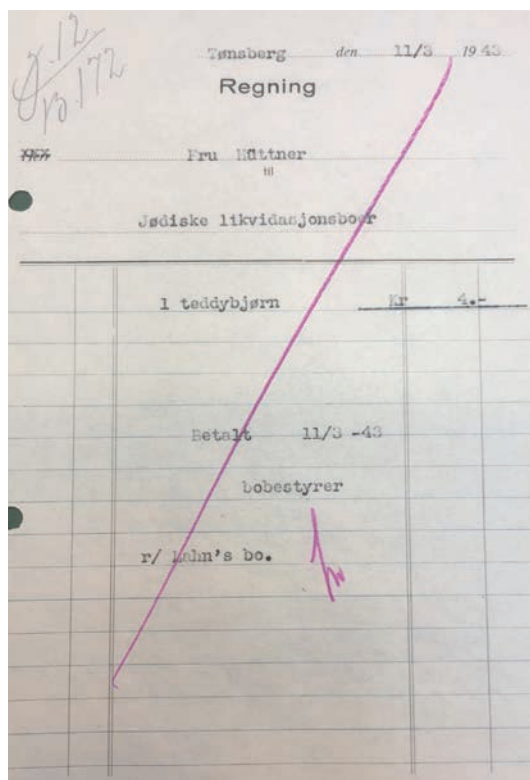
Den 25. september 1940 gjorde rikskommissær Josef Terboven NS til Norges eneste lovlige parti. På denne tiden økte medlemstallet sterkt. Før krigen hadde det vært på 2700, og ved utgangen av 1940 hadde partiet mer enn 25 000 registrerte medlemmer.³² Stang ble med i arbeidet med å organisere de nye medlemmene. Fra oktober 1940 ble han organisasjonsleder og lagfører for NS i Brevik. Han ble imidlertid ikke lenge i denne stillingen. Allerede 1. januar 1941 krysset han fylkesgrensa og tok fatt på jobben som nyutnevnt prisinspektør for Vestfold fylke.³³ Stangs engasjement i NS fortsatte imidlertid, og ved siden av jobben som prisinspektør var han også organisasjonsleder og lagfører for NS i Tønsberg.³⁴

Kaare Stang ble raskt en tydelig stemme i sin nye hjemby. Den 22. april 1941 hadde han en kommentar på trykk i *Tønsberg blad*, der han angrep London-regjeringen og forsvarte NS. Han hevdet at det som skjedde i april dagene i 1940, var en ulykke, og at det var naturlig at det norske folk reagerte som det gjorde. «Men nu må vi forsøke å tenke klart og logisk, for fremtiden avhenger av våre evner til å se tingene som de er», skrev han. Han fortsatte: «Det er ingen fedre-

landsplikt å følge den tidligere regjering, som førte vårt land opp i ulykken. [...] Bør vi ikke fylkes om den fører, som ser klarest og skarpest fremover – eller bør vi kanskje holde oss til dem, som har vist at de ikke kan se i det hele tatt?»³⁵

Da det i november 1942 ble behov for en mann som kunne påta seg arbeidet med å gjøre opp de jødiske boene i Vestfold, var Stang et naturlig valg. Han hadde juridisk embetseksamen og lang erfaring som advokat. Dessuten hadde han parti-boka i orden gjennom sitt mangeårige engasjement i NS. Kaare Stang ble utnevnt

En teddybjørn fra familien Lahn i Sandefjord ble solgt for fire kroner. Kjøperen var kona til en av fangevokterne ved Berg interneringsleir. Faksimile fra Riksarkivet (RA/S - 1564/F/Fa/Fad/L0350).

til bobestyrer for det nyopprettede *Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, og fikk i denne prosessen tildelt alle de jødiske boene i Vestfold.³⁶

Jødene i Stangs nye hjemby Tønsberg hadde vært godt synlige i bybildet. Innenfor en radius på noen få hundre meter lå det fire butikker med jødiske eiere. En av disse butikkene lå til og med i samme gate som Kaare Stang hadde sitt kontor. Hadde Stang noen tanker om hva som kom til å skje med de jødiske butikkeierne, eller med familiene deres når han solgte barnesykler, stuebord, sofaer og sengetøy til høystbydende?

Et brev Stang skrev til sin mor Sigrid Due Stang under krigen, kaster lys over hva han mente om de menneskene han var satt til å forvalte eiendelene til, og hva han visste om hvor de hadde tatt veien. Brevet er udatert, men det er tydelig skrevet etter at deportasjonen av de norske jødene hadde funnet sted. Han skriver:

Kjære mor.

Du tenker så meget på jødene. Men for meg står det sånn, at jødene med sin internasjonale og pengebegjærlige innstilling representerer det onde, som holdt på å ødelegge oss som folk. De representerte utbyttingen av de fattige og misbruket av pengemakten – og samtidig representerer de og gikk i spissen for kommunismen, som bevisst søker å utslette det nasjonale særpreg. De representerte det usunde i litteratur og kunst – og den markskrikereske reklamen for dårlige varer og dårlig kunst. Forretningsjødene og kommunistjødene er de verste mennesketyper jeg noensinde har sett. Det var en hård men nødvendig operasjon å fjerne jødene.

I brevet viser Stang at han nok har noe kunnskap om hvor jødene har tatt veien. Som for å rettferdiggjøre deportasjonen av jødene fortsetter han brevet slik:

Tror du tyskere og italienere, som var i England ved krigsutbruddet beholder sine forretninger og formuer og blir pent behandlet? De er nok fratatt det de hadde og sennt [sic] i konsentrasjonsleire, fordi de var borgere i en fiendtlig stat. Men statsborgerskap er papir, rase det er liv. Jødene er som rase nasjonalsosialismens bitreste fiender og en hindring for en sund utvikling.³⁷

I Kaare Stang hadde Likvidasjonsstyret funnet en embetsmann som delte NS-regimets holdning til jødene. Stang synes ikke å ha hatt noen betenkeligheter med å bli utnevnt til bobestyrer, og gikk straks i gang med arbeidet med å likvidere butikker, eiendommer og eiendeler som hadde tilhørt de jødiske familiene i Vestfold.

Likvidasjonen av de jødiske boene i Vestfold

Kaare Stang startet arbeidet som bostyrer i månedsskiftet november/desember 1942. Før bostyreren var på plass, hadde politiet i Tønsberg en sentral rolle med å sikre verdiene i boene. Denne oppgaven var en del av instruksen politimesteren i Tønsberg hadde mottatt fra statspolitisjef Karl A. Martinsen 25. oktober. Etter den innledende ordren om at jødiske menn skulle arresteres, het det:

Formuen beslaglegges. Oppmerksomheten henledes på verdipapirer, smykker og kontanter og herefter må det ransakes. Bankkonti sperres og bankbokser tømmes. Det beslaglagte beror hos Dem inntil nærmere ordre. Registreringsdokumenter innsendes hertil snarest. Det må innsettes bestyrere av de arrestertes forretninger.³⁸

Allerede 3. november ble det holdt opptelling og registrering av hele varebeholdningen i Isak Plesanskys butikk Tønsberg Ekvipering. Varebeholdningen besto av både herre- og barneklær i mange varianter og ble verdsatt til 44 664 kroner.³⁹ Butikkekspeditor Asbjørn Olsen, som i åtte år hadde arbeidet i butikken, deltok i vareopptellingen. Samme dag som vareopptellingen fant sted, ble han ansatt som midlertidig bestyrer av politimesteren i Tønsberg.⁴⁰

Politiet var også på plass for å sikre verdiene i boene. En politibetjent fra Tønsberg politikammer var til stede da pengeskapet i Tønsberg Ekvipering ble åpnet 3. november,⁴¹ og tre dager senere, da Isak Plesanskys bankboks i Den norske Creditbank ble tømt.⁴²

Allerede før bobestyreren var på plass, ble det hentet ut verdier fra boene. Alf Kjølner, som var intendant ved Berg interneringsleir, sørget i løpet av de første ukene etter arrestasjonen for at gjenstander fra de arresterte jødernes hjem og forretninger kunne tas i bruk i leiren på Berg. Den 18. november hentet han et pengeskap som hadde stått i Tønsberg Ekvipering og fikk transportert det til leiren.⁴³ Senere gikk et stort parti klær fra butikken, fire herresykler, ski og staver, tre lenestoler og en symaskin samme vei.⁴⁴ For den nyopprettede interneringsleiren på Berg var de jødiske boene en enkel og rimelig måte å skaffe seg nødvendig utstyr på.

Den 5. desember 1942 ble det første møtet i det nyopprettede bostyret avholdt. Stang hadde fått med seg kjøpmann Arne Sjølund og tollkontrollør Nils Svendsen som medlemmer av bostyret.⁴⁵ Den enkelte jødiske families verdier og eiendeler ble ofte slått sammen til ett bo, og i Stangs regnskap ligger ei liste med navn på 29 jødiske vestfoldinger som han skulle gjøre opp boene til. På lista finner vi medlemmer av familiene Jaffe, Geller, Plesansky, Sachnowitz, Aasen, Basseches, Gloppedal, Lahn og Koklin.⁴⁶

I referatet fra det første møtet i bostyret kommer det fram at det var påbegynt registrering i Isak Plesanskys bolig. Bostyret må ha jobbet effektivt med å realisere verdiene. Allerede tre uker senere var Plesansky-familiens leilighet ryddet, leiekontrakten var overtatt av andre, og Kaare Stang hadde anmodet lensmannen på Sem om å avholde en auksjon over boets løsøre.⁴⁷

I februar 1943 holdt bostyret møte om familien Sachnowitz' bo. Dette var omfattende, og inkluderte gården på Gjein i Stokke samt butikker i Larvik og Tønsberg. Gården på Gjein var eid av den eldste av jentene, Rita Sachnowitz, mens Elias Sachnowitz eide de to filialene av klesbutikken Ekko i Larvik og Tønsberg. Elias eide også familiens bolig i Sveins gate i Larvik, men her ser det ikke ut til at innbo og løsøre ble solgt, ettersom tyskerne beslagla boligen allerede i mars 1942.

I januar 1943 startet likvideringen av de to Ekko-butikkene. Den 15. januar 1943 betalte boet ut 50 kroner i godtgjørelse til Kjølner for registrering av varene i Elias Sachnowitz' butikk Ekko i Kammegata i Tønsberg. Kildematerialet sier ikke noe om det var fangevokter Alf Kjølner, bedriften Emil Kjølner eller andre medlemmer av Kjølner-familien som sto for registreringen av varebeholdningen.⁴⁸ Senere samme måned ble det holdt opphørssalg ved Tønsberg-filialen. Det ble rykket inn annonse i avisa om at forretningen skulle opphøre, og at varebeholdningen skulle selges ut innen 1. februar. Restvarebeholdningen ble overdratt til kjøpmann Sam W. Amundsen på Nøtterøy, som skulle selge varene for boet.⁴⁹ Restvarebeholdningen ble solgt for 3000 kroner i mars 1943. I mai 1944 ble det

Familien Sachnowitz i arbeid med å sikre butikken Ekko i Larvik mot eventuelle luftangrep. Foto: Ukjent / Larvik Museum.

solgt ett kasseapparat og seks utstillingsdisker. Til sammen brakte Ekko-butikken i Tønsberg inn nesten 13 000 kroner til Likvidasjonsstyret.⁵⁰

Elias Sachnowitz hadde også drevet Ekko i Larvik, og i januar 1943 reiste Arne Sjølund og Nils Svendsen fra bostyret fra Tønsberg til Larvik for å ta butikken nærmere i øyesyn. Varelageret ble solgt i desember samme år, mens kasseapparatet og telefonen ble solgt året etter. Da alle verdier var omsatt, og regnskapet skulle gjøres opp, viste regnskapet at Larviks-filialen hadde innbrakt rundt 30 000 kroner til Likvidasjonsstyret.⁵¹

I mars 1943 besøkte Kaare Stang Sachnowitz-familiens gård på Gjein. I sin bostyreprotokoll skrev han at han under besøket hadde funnet at gården ikke ble drevet så godt som ønskelig, og at han dermed hadde ansatt en person til å drive den. Stang sørget for at en av hestene ble solgt til slakting, en annen hest ble leid inn, og traktoren ble sendt til reparasjon.⁵² Gården på Gjein var svært ettertraktet hos NS-regimet, og sommeren 1943 ble den stilt til disposisjon for Arbeidstjenesten. I et brev fra Finansdepartementet til Departementet for arbeidstjeneste og idrett framholdes det at gården overdras til Arbeidstjenesten sammen med «de med gårdsdriften forbundne driftsmidler, så som avling og besetning, gårdsredskaper m.v. Derimot medfølger ikke løsøre og inventar m.v. i våningshus og oppholdsrum for så vidt de ikke trenges til forpakter eller gårdsfolk».⁵³

Løsøre og inventar inngikk altså ikke da Arbeidstjenesten fikk overta gården på Gjein, men ble solgt på auksjon noen måneder senere.⁵⁴ Auksjonen, som ble avholdt av lensmannen i Stokke, innbrakte 2342 kroner.⁵⁵

Også i Tønsberg ble det avholdt auksjoner. Under de som fant sted 2. og 8. februar i roklubbens lokaler, Sjøormen, ble møbler og inventar fra seks av de jødiske boene i Vestfold solgt til høystbydende.⁵⁶ Kaare Stang sto ikke selv for auksjonene. I et avhør etter krigen opplyste han følgende:

Etter bestemmelsene skulle alt selges gjennom byens auksjonsforretninger, men de undslo [sic] seg og ville ikke gjøre det. Jeg fikk til slutt lensmennene til å gjøre det. Følgende lensmenn holdt auksjoner: Lensmann Georg Stange, Sem. Han holdt de fleste. Videre lensmann Rønning, Ramnes. Lensmann Gran i Stokke holdt en enkelt på Gjein Gård i Stokke.⁵⁷

Bostyrer Stang arbeidet med likvidasjonen av de jødiske boene i Vestfold helt fram til høsten 1944. Våren 1943 ble han tildelt enda flere oppgaver. Bakgrunnen for dette var at Likvidasjonsstyret, med utgangspunkt i en ny lov av 20. mai 1943, også skulle gjøre opp boene etter folk som hadde flyktet fra Norge. Likvidasjonsstyret fikk dermed utvidet sitt arbeidsområde, og mange av bobestyrerne fikk flere oppdrag.⁵⁸ I rettsaken mot Stang etter krigen anslo en av dem som vitnet

mot ham, at Stang hadde hatt ansvaret for behandlingen av «ca. 20 jødeboer til verdi ca kr 300 000 og om lag 240 flyktningeboer til verdi mellom kr 600 000 og kr 800 000. Boene er ifølge samme vitne påført store tap [...]».⁵⁹

Stang fikk etter krigen dårlige skussmål av sine tidligere overordnede i det sentrale Likvidasjonsstyret. Haakon Høst var styremedlem og senere leder av Likvidasjonsstyret. Etter krigen ble han avhørt om sitt forhold til Kaare Stang. Han kunne da opplyse:

Det var rot i oppgjørene til Stang. Jeg tror ikke det skyldtes uredelighet fra Stangs side, men manglende evne. Stang var en livsfjern person, hvilket hans arbeide også vitner om. [...] Det viste seg at Stang var altfor svak i sitt arbeide. Han kunne ikke make å hevde sin autoritet. Han ble derfor gitt forståelsen av at vi gjerne ville ha et skifte og ba derfor om å bli entlediget fra sin stilling som formann i likv.styret og bobestyrer. Høsten 1944 fratrådte han etter eget ønske.⁶⁰

Etter nesten to år som bostyrer gikk Stang høsten 1944 tilbake til sin tidligere stilling som prisinspektør for Vestfold.⁶¹ De jødiske boene var da i hovedsak ferdig behandlet.

Hvem beriket seg på de jødiske boene?

Like etter at Likvidasjonsstyret var opprettet, ble det sendt ut en instruks til bobestyrerne. Her ble det presisert at salg skulle skje etter rene forretningsmessige prinsipper, og at ingen enkeltpersoner eller bedrifter skulle favoriseres.⁶² Likevel ga forskriftene rom for at Likvidasjonsstyret kunne ta egne avgjørelser, og det sto relativt fritt til å realisere jødernes verdier på den måten det anså å være mest hensiktsmessig.⁶³

Krigen hadde ført til varemangel, og de fleste varene var strengt rasjoner og prisregulert. Historiker Bjarte Bruland framholder at «Løsøret i boene hadde en betraktelig verdi rent materielt, rett og slett fordi det var ytterst vanskelig å få tak i for eksempel en sofa, et spisestuemøblement, kjøkkenutstyr, eller for den saks skyld undertøy (av det man gjerne omtalte som 'førkrigskvalitet').»⁶⁴ Interessen for jødernes eiendeler var derfor stor, og ifølge Bruland, tjente disse eiendelene Quisling-regimets interesser. De inndratte verdiene var «et internt sosialpolitisk redskap for regimet. Spesielt var det frontkjemperne som skulle prioriteres».⁶⁵

Bostyrer Kaare Stang forklarte seg etter krigen om hvordan han hadde håndtert løsøre fra boene: «Boenes løsøre ble dels solgt på auksjon, dels solgt under hånden, og dels overført til Frontkjemperkontoret i Drammen. En del av Tønsbergboenes løsøre ble solgt under hånden og da mest til NS-medlemmer.»⁶⁶

Noen dokumentasjon på hvem som hadde handlet på auksjonene som ble arrangert, finnes ikke i arkivmaterialet jeg har sett på. Derfor er det vanskelig å få noe entydig bilde av hvem som kjøpte fra de jødiske boene. I arkivet etter Stang ligger imidlertid en rekke bilag for regninger, og regningene gir oss et innblikk i hvem bostyreren solgte varer til. Som nevnt skulle frontkjempere prioriteres når de inndratte verdiene skulle fordeles. Dette synes i noen grad å ha vært tilfelle også for Vestfold. Blant regningene Stang har sendt ut, er det flere som er stilet til personer med tittelen «SS-mann» eller «legionær».⁶⁷

Det er imidlertid tydelig at fangevokterne på Berg var de som i aller størst grad fikk muligheten til å kjøpe eiendeler fra de jødiske boene. Regningene som ble sendt ut våren og forsommeren 1943, viser en rekke kjøp gjort av fangevoktere og deres familier. Leirkommandant Wallestad og hans kone kjøpte flere gjenstander fra boene, og det samme gjorde fangevokterne Lindseth, Hüttner, Hansen, Olaussen og Gulliksen med ektefeller.⁶⁸

Over halvparten av fangevokterne på Berg var fra Tønsberg-distriktet, og svært mange av dem var NS-medlemmer med medlemstid tilbake til 1940 og 1941.⁶⁹ Bostyrer Kaare Stang var selv aktivt NS-medlem, og som nevnt hadde han hatt verv som både organisasjonsfører og lagfører for NS i Tønsberg. Sannsynligheten for at han kjente mange av fangevokterne personlig, er stor. Han kan derfor ha solgt en del av gjenstandene fra boene direkte til folk han kjente fra NS-miljøet.

Fangevokterne på Berg ble også tilgodesett når andre verdier skulle fordeles. På Foynland på Nøtterøy bodde de to ekteparene Gloppedal og Geller. Clara Sossy Gloppedal var jødisk og var gift med Jørgen Gloppedal, som ikke var jødisk. I samme hus bodde Clara Gloppedals jødiske foreldre, Frida og Moritz Geller. Takket være at lensmannen på Nøtterøy halte ut tiden og ikke arresterte dem umiddelbart, klarte de å rømme til Sverige.⁷⁰ Huset på Foynland ble stående tomt. Da staten ikke ønsket å overta eiendommen, ble huset solgt til fangevokter Leif Lindseth. Han fikk det for 12 000 kroner, mindre enn halvparten av hva det var taksert til. Lindseth fikk gode skussmål av bobestyrer Stang som en «god NS-mann som deltar aktivt i partiarbeidet». Han flyttet inn i huset i august 1943, sammen med fangevokterkollega Bjarne Hansen.⁷¹

Familien Jaffes leilighet ble overtatt av en annen fangevokter på Berg, nemlig Frithjof Foyen-Gulliksen.⁷² Han fikk også muligheten til å kjøpe det vesentlige av innbo, blant annet en spisestue i eik med tolv stoler, middagsservice, soveroms møblement, kjøkkenbord og -stoler, komfyr, samt lamper, speil, sengetøy og gardiner.⁷³

Også når det gjaldt likvidasjonen av de jødiske forretningene, var det tilfeller der NS-medlemmer og personer med tilknytning til Berg interneringsleir fikk

I annonsen som sto på trykk 24. desember 1942, ønsket Tønsberg Ekviperings alle sine kunder god jul. På dette tidspunktet var eieren og hans familie deportert og drept. Faksimile fra Tønsberg Blad. Utlånt av Thomas Nilsen.

anledning til å berike seg. Da Isak Plesansky ble arrestert, ble Tønsberg Ekviperings drevet videre av den tidligere butikkekspeditøren Asbjørn Olsen.⁷⁴ I begynnelsen av februar ble butikkens varelager solgt og forretningen avviklet. Asbjørn Olsen kom etter krigen med en forklaring på hva som hadde skjedd. I et håndskrevet notat datert 5. juni 1945 forklarer han:

Tbg. Ekviperings varelager blev via Alf Kjølner solgt til Emil Kjølner. Varene blev talt opp 3/2-43 av Kaare Stang og Alf Kjølner. Dagen efter kl. 9 morgen blev alle varene kjørt ned til Emil Kjølner. (Varer av alle slag: dresser, kapper, vinterfrakker, strømper, skjorter, undertøy, meget skotøi, slips etc.).⁷⁵

Kaare Stang kjente fangevokter og leirintendant Alf Kjølner fra NS-miljøet i Tønsberg. Alf Kjølner var propagandaleder i Tønsberg NS-lag samtidig som Stang var organisasjons- og lagfører. Begge var dessuten medlemmer av den lokale hirden.⁷⁶ Nå sørget de for at Alf Kjølners far, kjøpmannen Emil Kjølner, fikk overta restene av Tønsberg Ekviperings varelager til en billig penge. En innføring i Stangs regnskapsbok viser at Emil Kjølner 26. februar 1943 betalte 6356 kroner for det som ble kalt en «restvarebeholdning».⁷⁷ Alf Kjølner sørget også for å utstyre sin egen arbeidsplass på Berg med klær og utstyr fra Isak Plesanskys forretning.⁷⁸

Et forsinket oppgjør

Da krigen var over, var den jødiske minoriteten i Vestfold nesten utslettet. Av de 33 som ble deportert, var det bare Herman Sachnowitz fra Larvik som hadde overlevd og kunne vende tilbake. Noen få hadde klart å flykte, og kunne også vende hjem.

Hjemkomsten var imidlertid svært vanskelig. De overlevende hadde mistet sin familie, og de vendte tilbake til et hjem som var ribbet for eiendeler. Det var en lang og møysommelig prosess å forsøke å få tilbake noe av det som var tatt.

I mai 1945 ble Tilbakeføringskontoret for inndratte formuer etablert. Kontorets oppgave var å oppspore og tilbakeføre verdiene som var blitt beslaglagt. I Vestfold ble det etablert en lokal avdeling av Tilbakeføringskontoret i Tønsberg, med høyesterettsadvokat O.B. Fuhr som distriktsrepresentant.⁷⁹

I arkivet etter Tilbakeføringskontoret finnes flere dokumenter som belyser lokalkontorets arbeid med å spore opp gjenstander. En kvinne i Tønsberg ble anmodet om straks å levere tilbake en gardin, en hodepute og ei dyne hun hadde kjøpt av kona til en av fangevokterne på Berg. Kvinnen fikk beskjed om at gjenstandene hun hadde kjøpt, var tatt fra et ulovlig inndratt jødebo, og at hun straks måtte levere dem til Tilbakeføringskontoret.⁸⁰ Men selv om noe kom til rette på denne måten, var mange av gjenstandene umulige å spore opp.

Under krigen hadde Likvidasjonsstyrets bostyrere satt pengene fra de likviderte boene inn på en felleskonto. Denne kontoen ble kalt Likvidasjonsstyrets fellesmasse, og beløp seg etter krigen til 8 750 000 kroner. Fellesmassekontoen var imidlertid blitt belastet med utgifter og omkostninger i krigsårene, blant annet til drift av Likvidasjonsstyret. Det var derfor ikke nok penger der til at folk kunne få tilbakebetalt det som var blitt betalt inn fra de ulike boene. Til slutt ble det utbetalt 68 % dividende.⁸¹

Et annet element som gjorde den økonomiske situasjonen for de overlevende vanskelig, var at summen som var betalt inn fra boene til fellesmassen, var langt lavere enn den verdien boet hadde hatt. Det var blitt stjålet fra boene, og varer var blitt solgt under hånden til en altfor lav pris eller gitt bort av bostyrerne. Ved beregning av kravene skulle det ifølge kongelig resolusjon av 10. mai 1946 bare tas hensyn til de beløpene som faktisk var inngått i fellesmassen i kontanter.⁸² De gjenlevende fikk derfor bare igjen en mindre del av en sum som i utgangspunktet var for lav i forhold til de økonomiske tapene de hadde lidd.

Den 21 år gamle Bernhard Plesansky var den eneste overlevende i sin familie. Foreldrene og de to yngre søsknene hans var blitt deportert og drept. Selv hadde han klart å flykte, og vendte tilbake til Tønsberg sommeren 1945. Journalisten Bjørn Westlie, som intervjuet Plesansky i 1995, skrev dette om ungguttens møte med Tønsberg etter krigen:

Tilbake i Norge og Tønsberg fikk han vite at familien var død og at han var den eneste som hadde overlevd. Likevel ville han forsøke å starte opp igjen forretningen. Han oppsøkte en banksjef i byen og spurte om et lån, men fikk til svar at «De må huske på at De ikke er Deres far». Avslaget var blankt. Bernhard Plesansky gikk gjennom regnskapene etter boet til sin far og så raskt at Emil Kjølner AS hadde fått kjøpt varer fra Tønsberg Ekviperings meget billig. Han ville reise erstatningskrav, men ga det rett og slett opp. Noen penger var det likevel igjen i boet.⁸³

Av de 33 000 kronene som var blitt betalt inn fra Isak Plesanskys bo, fikk sønnen utbetalt rundt 21 000 kroner.⁸⁴

Herman Sachnowitz, som var den eneste overlevende i sin familie, hadde også en enorm oppgave med å forsøke å spore opp sin families eiendeler, og få synliggjort og erstattet de skadene som var påført familiens eiendommer på grunn av tyskernes og Nasjonal Samlings bruk av dem i krigsårene. Familien Sachnowitz' bo var delt opp i flere konti. I arkivmaterialet etter Tilbakeføringskontoret finnes en oppstilling av disse. Hvorvidt dette er tall fra Likvidasjonsstyret eller fra Tilbakeføringskontoret, framgår imidlertid ikke, ettersom dokumentet er udatert. I denne oppstillingen kommer det imidlertid fram at det bare var de to Ekko-butikkene hvor det var blitt ført overskudd. På kontoene knyttet til gården på Gjein og Sveins gate var det av Likvidasjonsstyret ført så mange utgifter at balansen var negativ. Fra boene ble det trukket byskatt, eiendomsskatt, statsskatt, brannkontingent, telefonregninger, reiseutgifter for bostyret, strøm og forsikringer.⁸⁵

Herman Sachnowitz fikk etter hjemkomsten sommeren 1945 hjelp av advokat Knut Leinæs i Larvik til å spore opp eiendeler, holde kontakten med Tilbakeføringskontorets sentrale og lokale avdelinger samt forsøke å synliggjøre de utgiftene som i krigsårene urettmessig var belastet boet. I mars 1947 sendte advokat Leinæs et brev til Tilbakeføringskontoret for inndratte formuer. Her forsøkte han å få ettergitt de utgiftene som hadde påløpt huset i Sveins gate 15 i Larvik etter at familien var blitt tvunget ut av det i mars 1942. I brevet framholdt advokaten: «Når det gjelder Elias Sachnowitz går jeg dog ut fra at utgiftene vedrørende Sveinsgt. 15 til brannkontingent, pantelånsrenter og eiendomsskatt utgår for den tid eiendommen ble brukt av tyskerne som bordell».⁸⁶ Dette ville imidlertid ikke Tilbakeføringskontoret gå med på, og i svarbrevet het det: «Da disse utgifter etter sin art må anses som rettmessige, må Tilbakeføringskontoret opprettholde belastningen og henvise boet til å søke tap som er oppstått som

Herman Sachnowitz var den eneste overlevende i sin familie og vendte tilbake til Larvik sommeren 1945. Foto utlånt av familien.

følge av tyskernes bruk av eiendommen, erstattet ved henvendelse til Justisdepartementets Oppgjørsavdeling.»⁸⁷

Arkivmaterialet etter Tilbakeføringskontoret dokumenterer en svært omstendelig prosess. Det må ha krevd enorm tålmodighet og utholdenhet hos de overlevende for å klare å få tilbake eiendeler og verdier som var blitt likvidert. Som tidligere nevnt ble Skarpnes-utvalget oppnevnt i 1996 for å undersøke hvordan inndragningen av jødisk eiendom i Norge under andre verdenskrig hadde foregått. Da utvalget året etter la fram sin utredning, framkom det at de ikke hadde klart å komme til enighet. Dermed ble det lagt fram en flertallsutredning og en mindretallsutredning. Mindretallet besto av historikeren Bjarte Bruland og forstander Berit Reisel fra Det mosaiske trossamfunn. Mindretallet begrunnet sin prinsipielle dissens med at

... de nazistiske overgrep og de systematiske antisemittiske holdninger under okkupasjonen har voldt skader av større omfang enn det har blitt tatt hensyn til i flertallets utredning. Mindretallet mener dessuten at flertallets framstilling av det totale sakskomplekset blir ufullstendig idet det ikke tas tilstrekkelig hensyn til likvidasjonens kollektive karakter når det gjelder den jødiske gruppen. Flertallet har dessuten valgt å vurdere de økonomiske tap retrospekt, dvs. med utgangspunkt i etterkrigsoppgjøret, noe mindretallet mener gir et skjevt bilde av tapets totale omfang.⁸⁸

Da saken i 1999 kom til behandling i Stortinget, var det mindretallets standpunkt som vant fram. Stortinget vedtok et individuelt og et kollektivt oppgjør. Det individuelle oppgjøret besto i en erkjentlighetssum til personer som i Norge ble rammet av antijødiske tiltak, mens det kollektive oppgjøret på 250 millioner kroner ble fordelt på de registrerte mosaiske trossamfunnene i Norge, til å minne og utvikle den tradisjon og kultur som nazistene ønsket å utrydde, og til å opprette og drive et kompetansesenter for studier av holocaust og livssynsminoriteters stilling i Norge.⁸⁹

NS-medlemmer og fangevoktere beriket seg

Den økonomiske likvidasjonen av de jødiske familiene i Vestfold foregikk etter de retningslinjene som ble satt av NS-regimet. Likvidasjonsstyret, som ble opprettet like etter arrestasjonene, ga gjennom sine forordninger en retning for hvordan dette arbeidet skulle foregå.

Innledningsvis ble spørsmålet stilt om hvem som var hovedaktørene i likvidasjonsprosessen mot jødene i Vestfold, og hvordan de jobbet. Den første tiden

etter arrestasjonene var polititjenestemenn fra Tønsberg politikammer involvert. De arresterte, avhørte, foretok beslag og sikret verdiene i boene. I tillegg sørget de for å innsette midlertidige bestyrere i de jødiske forretningene, og kvitterte da det ble tatt ut gjenstander fra boene.

I månedsskiftet november/desember 1942 oppnevnte Likvidasjonsstyret advokat Kaare Stang til bostyrer for de jødiske boene i Vestfold, og deretter var det han som styrte prosessen. Han oppnevnte ytterligere to medlemmer til bostyret, og sørget for å hente inn personer som kunne bistå i prosessen etter hvert som han fikk behov for det. Da Tønsbergs auksjonsforretninger ikke ønsket å ta oppgaven med å arrangere auksjoner fra de jødiske boene, hentet Stang inn lensmenn til å gjøre dette.

Et annet spørsmål var hvem som beriket seg på de jødiske familienes bekostning. Ettersom det ikke foreligger fortegnelser om hvem som kjøpte varer på auksjonene, er det vanskelig å få et helt entydig bilde av dette. Kvitteringer, regninger og dokumenter fra Kaare Stangs egne protokoller, samt fra Tilbakeføringskontorets arkivmateriale, viser imidlertid at det i stor grad var personalet ved Berg interneringsleir som beriket seg av de beslaglagte jødiske boene. En rekke nyttegjenstander og klær ble solgt til Berg interneringsleir, og i tillegg kan man se at en rekke av fangevokterne og deres ektefeller skaffet seg ettertraktede gjenstander til en billig penge. Kildematerialet viser også at frontkjempere og NS-folk er overrepresentert blant dem som handlet fra boene. Kaare Stang hadde en sentral rolle i det lokale NS-miljøet, og mange av varene ble trolig omsatt til personer i hans egen omgangskrets.

Disse funnene stemmer godt overens med det Bjarte Bruland omtaler i sin bok *Holocaust i Norge*.⁹⁰ Her redegjør han for hvordan frontkjempere ble favorisert når innbo og løsøre fra de jødiske boene skulle fordeles. I Vestfold ser vi imidlertid at de ansatte ved interneringsleiren på Berg var en like viktig gruppe som frontkjemperne når verdiene ble fordelt.

Likvidasjonen av de jødiske boene var en del av forsøket på å utslette den jødiske minoriteten i Norge totalt. Jødiske familier som hadde levd sine liv og drevet sine butikker i Vestfolds byer, ble myrdet, og tingene deres ble spredd i mange hjem i fylket. Historiene om hvordan de jødiske hjemmene og forretningene i Vestfold ble talt opp, solgt og plyndret, og om hvordan vestfoldinger beriket seg på de jødiske familienes beslaglagte eiendeler, er for mange mennesker vonde og vanskelige å forholde seg til. Likevel er det viktig at disse historiene blir fortalt.

Noter

- 1 NOU 1997: 176
- 2 Westlie 1995
- 3 Mangset 2015: 2
- 4 Bruland 2017: 447-549
- 5 Mangset 2015
- 6 Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter 2018
- 7 Nilsen 2015: 205-218
- 8 For eksempel i Dagbladet 14. februar 1996, 3. mars 1996, 18. juni 1997 og 19. juni 1997.
- 9 Bruland 2017: 241
- 10 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1004. Telegram til politimesteren i Tønsberg fra Statspolitisjefen.
- 11 Sachnowitz 1976: 9
- 12 Bruland 2017: 265
- 13 Bruland 2017: 243
- 14 Riksarkivet: RA/S-1329/G/Ga/L0001 Arrestasjoner av jøder, jøder utenbys 1-94 og L0002 Arrestasjoner av jøder, jøder utenbys 95-255, diverse beslagsskjemaer
- 15 Riksarkivet: RA/S-1329/G/Ga/L0002, Arrestasjoner av jøder, jøder utenbys 95-255, skjema 206, Elias Sachnowitz
- 16 Riksarkivet: RA/S-1329/G/Ga/L0002, Arrestasjoner av jøder, jøder utenbys 95-255, skjema 201, Emil Georg Koklin
- 17 Riksarkivet: RA/S-1329/G/Ga/L0002, Arrestasjoner av jøder, jøder utenbys 95-255, mappe 198, Markus Jaffe Brev fra overlegen ved Medisinsk avdeling, Vestfold Fylkessykehus, undertegnet A. Jervell, datert 26. oktober 1942
- 18 Riksarkivet: RA/S-1329/G/Ga/L0002, Arrestasjoner av jøder, jøder utenbys 95-255, skjema 198, Markus Jaffe
- 19 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1004, Brev til politimesteren i Tønsberg fra Statspolitiet datert 29. oktober 1942
- 20 Riksarkivet: RA/S-1329/G/Ga/L0002 «Arrestasjoner av jøder, jøder utenbys, skjema nr. 129 og 208
- 21 Bruland 2017: 488-489
- 22 NOU 1997: 177
- 23 Bruland 2017: 488
- 24 Mangset 2015: 37
- 25 Bruland 2017: 486
- 26 Regjeringen 2012
- 27 Moksnes 1984: 72
- 28 Fuglum 2009
- 29 Riksarkivet: L-sak mot Kaare Stang, levnetsbeskrivelse datert 29. november 1942
- 30 Riksarkivet: L-sak mot Kaare Stang, levnetsbeskrivelse datert 29. november 1942
- 31 Riksarkivet: L-sak mot Kaare Stang, levnetsbeskrivelse datert 29. november 1942
- 32 Njølstad 2019
- 33 Riksarkivet: L-sak mot Kaare Stang, Rapport til politimesteren i Tønsberg datert 18. mai 1945
- 34 Riksarkivet: L-sak mot Kaare Stang, Rapport til politimesteren i Tønsberg datert 18. mai 1945
- 35 Riksarkivet: L-sak mot Kaare Stang, avskrift av artikkel i Tønsberg blad den 22. april 1941
- 36 Riksarkivet: L-sak mot Kaare Stang, Rapport til politimesteren i Tønsberg datert 18. mai 1945
- 37 Riksarkivet: L-sak mot Kaare Stang, udatert brev fra Kaare Stang til hans mor
- 38 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1004. Telegram til politimesteren i Tønsberg fra statspolitisjefen
- 39 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1004. Opptegnelse av varer fra Tønsberg Ekvipering datert 3. november 1942 og underskrevet av butikkekspeditor Asbjørn Olsen, revisor Jens Larsen og politibetjent Martin Dybwad
- 40 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1004. Brev fra Tønsberg politikammer til Herr handelsbestyrer Asbjørn Olsen datert 3. november 1942. Brevet er undertegnet (uleselig) Fehn. Trygve Fehn var politimester i Tønsberg.
- 41 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1004. Opptegnelse av varer fra Tønsberg

- Ekvipering datert 3. november og underskrevet av butikkekspeditor Asbjørn Olsen, revisor Jens Larsen og politibetjent Martin Dybwad
- 42 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1004. Udatert notat fra politibetjent Martin Dybwad
- 43 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1004, Kvittering til politimesteren i Tønsberg fra leirintendant Alf Kjølner for mottatt pengeskap, datert 18. november 1942
- 44 Riksarkivet: RA/S – 1564/F/Fa/Fad/L0350. Mappe merket kassabilag. Regninger utstedt fra bobestyrer Kaare Stang
- 45 Riksarkivet: RA/S – 1564/F/Fa/Fad/L0350. Styreprotokoll
- 46 Riksarkivet: RA/S – 1564/F/Fa/Fad/L0350. Innsending av Proklama til «Offentlige kunngjøringer» fra bostyrer Kaare Stang datert 18. desember 1942
- 47 Riksarkivet: RA/S – 1564/F/Fa/Fad/L0350. Styreprotokoll
- 48 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1005. Udatert oppstilling av «Konto 251, Ekko – Tønsberg.»
- 49 Riksarkivet: RA/S – 1564/F/Fa/Fad/L0350. Styreprotokoll
- 50 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1005. Udatert oppstilling av «Konto 251, Ekko – Tønsberg.»
- 51 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1005. Udatert oppstilling av «Konto 241, Ekko – Larvik.»
- 52 Riksarkivet: RA/S – 1564/F/Fa/Fad/L0350. Styreprotokoll
- 53 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1005. Brev fra ekspedisjonssjef i Finansdepartementet Ivar Elstad til departement for arbeidstjeneste og idrett, datert 18. juni 1943
- 54 Riksarkivet: L-sak mot Kaare Stang, Rapport til politimesteren i Tønsberg datert 5. desember 1945
- 55 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1005. Udatert oppstilling av «Konto 240, Elias Sachnowitz, Gjein, Stokke.»
- 56 Riksarkivet: RA/S – 1564/F/Fa/Fad/L0350. Kassabilag. Udatert dokument angående auksjonsoppgjør på Sjøormen 2. og 8. februar 1943
- 57 Riksarkivet: L-sak mot Kaare Stang, Rapport til politimesteren i Tønsberg datert 5. desember 1945
- 58 NOU 1997: 38–39
- 59 Riksarkivet: L-sak mot Kaare Stang. Rettsbok for Agder lagmannsrett, datert 24. januar 1947
- 60 Riksarkivet: L-sak mot Kaare Stang, Rapport til politimesteren i Tønsberg datert 9. august 1945. Avhør av Haakon Høst
- 61 Riksarkivet: L-sak mot Kaare Stang, Rapport til politimesteren i Tønsberg datert 5. desember 1945
- 62 Bruland 2017: 488
- 63 Mangset 2015: 96
- 64 Bruland 2017: 478
- 65 Bruland 2017: 481
- 66 Riksarkivet: L-sak mot Kaare Stang, Rapport til politimesteren i Tønsberg datert 18. mai 1945
- 67 Riksarkivet: RA/S – 1564/F/Fa/Fad/L0350. Diverse kvitteringer i mappe merket «Kassabilag», og i RA/S – 1564/F/Fa/Fad/L0349, i bok merket «Jødeboer i Vestfold»
- 68 Riksarkivet: RA/S – 1564/F/Fa/Fad/L0350. Diverse kvitteringer i mappe merket «Kassabilag»
- 69 Ryen 2014: 61
- 70 Nilsen 2015: 236–239
- 71 Nilsen 2015: 214
- 72 Nilsen 2015: 200
- 73 Riksarkivet: RA/S – 1564/F/Fa/Fad/L0350. Regning til herr Foyen Gulliksen datert 3. mars 1943 i mappe merket «Kassabilag»
- 74 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1004. Brev fra Tønsberg politikammer til Asbjørn Olsen datert 3. november 1942
- 75 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1004. Håndskrevet notat fra butikkekspeditor Asbjørn Olsen datert 5. juni 1945
- 76 Riksarkivet: L-saker mot Kaare Stang og Alf Kjølner
- 77 Riksarkivet: RA/S – 1564/F/Fa/Fad/L0349, i bok merket «Jødeboer i Vestfold»
- 78 Riksarkivet: RA/S – 1564/F/Fa/Fad/L0350. Diverse regninger i mappe merket «Kassabilag»

- 79 Dette framkommer av ulike dokumenter i arkivet etter Tilbakeføringskontoret for inndratte formuer. For eksempel RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1004. Brev fra Tilbakeføringskontoret sentralt til Tilbakeføringskontorets lokale avdeling i Vestfold ved distriktsrepresentant for Vestfold O.B. Fuhr datert 10. oktober 1945
- 80 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1004. Brev fra Tilbakeføringskontorets Vestfoldavdeling til Fru Othilie Johansen datert 1. oktober 1945
- 81 NOU 1997:47
- 82 NOU 1997: 48
- 83 Westlie 1995
- 84 Westlie 1995
- 85 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1005. Udatert oppstilling av ulike konti tilknyttet Sachnowitz-boene
- 86 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1005. Brev datert 21. mars 1947 fra advokat Knut Leinæs til Tilbakeføringskontoret for inndratte formuer
- 87 Riksarkivet: RA/S-1564/H/Hc/Hcd/L1005. Brev fra Per Helweg i Tilbakeføringskontoret for inndratte formuer til advokat Knut Leinæs datert 15. april 1947
- 88 NOU 1997: 85
- 89 Stortinget 1999
- 90 Bruland 2017: 514–518

Litteratur og kilder

- Bruland, Bjarne (2017). *Holocaust i Norge*. Oslo: Dreyers forlag.
- Fuglum, Per (2009, 13. februar). Georg Stang. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 12. november 2019 fra https://nbl.snl.no/Georg_Stang
- Mangset, Stine Eriksen (2015). *En kamp om verdier. Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*. (Mastergradsavhandling) Universitetet i Oslo. Hentet fra <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/45143/Mangset-Master.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Moksnes, Aslaug (1984). *Likestilling eller særstilling*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Nilsen, Thomas (2015). *Familie som forsvant*. Liv forlag.
- Njølstad, Olav (2019, 1. november). NS-medlemmene: Hvem var de? Hentet fra <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/mennesker/1701-ns-medlemmene-hvem-var-de.html>
- NOU 1997: 22 (1997). *Inndragning av jødisk eiendom i Norge under andre verdenskrig*. Oslo: Justis- og politidepartementet.
- Regjeringen. Tidligere regjeringer og historie. Jacob Stang (2012, 10. april). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/om-regjeringa/tidligere-regjeringer-og-historie/historiske-artikler/embeter/statsminister-i-stockholm-1873-1905/hans-georg-jacob-stang/id463331/> [Lest 10.5.2019]
- Ryen, Anders (2014). *Berg Interneringsleir. Fangevoktere og administrasjon* (Mastergradsavhandling). Universitetet i Oslo. Hentet fra <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/40170/Ryen-Masteroppgave.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Sachnowitz, Herman (1976). *Det angår også deg*. Oslo: J.W. Cappelens forlag, første opplag.
- Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (2018, 25. oktober). Synne Corell til HL-senteret. Hentet fra <https://www.hlsenteret.no/aktuelt/nyheter/2016/synne-corell-til-hl-senteret.html>
- Stortinget (1999, 11. mars). *Stortinget – Møte torsdag den 11. mars 1999 kl. 10*. Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/1998-1999/990311/1>
- Westlie, Bjørn (1995, 27. mai). Nordmenn ranet de norske jødene. *Dagens næringsliv*.